

Ми вже бачили, що подібні уявлення відносяться до концепції «розгортання» особистості. Заперечень нема - це красиві, приємні і стрункі теорії, але ж вони, на жаль, ненаукові. Це, швидше, філософсько-культурологічні побудовання. В дискусії Франкла з Роджерсом і Маслоу неправі всі. Адже вони шукають центральне і суттєве не в об'єкті дослідження (особистості), а в своєму уявленні про цей об'єкт. Але ж це - речі зовсім інші. Якщо ж говорити про особистість, яку треба вивчати, тобто, про живу конкретну людину, то для неї центральним є весь життєвий шлях і все що на ньому є - першочергове, домінантне і надсуттєве - від конфлікту на роботі до екзистенційних проблем смислу буття.

Висновок. Отже, ми й вважаємо, що науковий підхід до проблем розвитку особистості мусить адекватно відбивати цей процес, а не придумувати його. Саме в такій постановці нам здається, що логіка, яка тут запропонована, можливо й не така красива і струнка, але вона є більш наближеною до реального життя людини. Разом з тим, значний інтерес до теорій самоактуалізації не можна замовчувати і не враховувати. Важлива саме логіка цілісного підходу. Адже ніхто не сперечається з тим, що, скажімо, процес самоактуалізації, або формування Я-концепції, або пошук смислу життя - є дуже важливими моментами життя особистості. Але вони - саме моменти і в цьому вся справа! Одна логіка - вивчати розвиток особистості, як цілісний процес, що йде по окремим лініям, і бачити в цьому процесі важливі і суттєві моменти. І зовсім інше - взяти штучно якийсь момент, зробити його центральним і сказати, що це і є вся особистість, а її розвиток є розвитком виключно даної структури, з урахуванням його впливу на інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М.: Класс. – 331 с.
2. Арсенье А.С. Проблема цели в воспитании и образовании. Цель в воспитании личности / А.С. Арсенье // Философско-психологические проблемы развития образования [Под ред. В.В. Давыдова] – М.: Педагогика, 1981. – С. 54-73.
3. Батищев Г.С. Деятельностная сущность человека как философский принцип / Г.С. Батищев // Проблема человека в современной философии. – М.: Наука, 1969. – С. 73-144.
4. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М., 1979.
5. Божович Л.И. Личность и ее развитие в детском возрасте / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
6. Гегель Г. Сочинение / Г. Гегель. – М.: Наука. – Т. 4. – 1963.
7. Достоевский Ф.М. Искание и размышления / Ф.М. Достоевский. – М.: Советская Россия. – 1983.
8. Зейгарник Б.В. Саморегуляция поведения в норме и патологии / Б.В. Зейгарник // Психол. журнал. – 1989. – № 2. – С. 122-132.
9. Зейгарник Б.В. Теория личности К Левина / Б.В. Зейгарник. – М.: МГУ, 1981. – 116 с.
10. Лосев А.Ф. Логика символа / А.Ф. Лосев // Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – С. 247-274.
11. Олпорт Г. Личность в психологии / Г. Олпорт. – М.: КПС, СПб: Ювента, 1982. – 325 с.
12. Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – 461 с.
13. Тульвисте П. О теоретических проблемах исторического развития мышления / П. Тульвисте // Принципы развития в психологии [Под ред. Л.И. Анцыферовой]. – М.: Наука, 1977. – С. 81-103.
14. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 364 с.
15. Юнг К.-Г. Человек и его символ / К.-Г. Юнг. – М., 1997. – 367 с.

Резюме. С учетом современных научных данных в контексте генетического подхода автор обосновывается психологическую структуру личности, которая состоит из пяти отдельных под структур (а именно – биопсихической; индивидуальных особенностей психических процессов; опыта; направленности; способностей, – а также трех динамических единиц – “внутреннего мира личности”, “характера”, “психических состояний”). Теоретически анализируется ведущий принцип взаимосвязи между под структурами в структуре личности – принцип соединения.

Ключевые слова: структура личности, система, подструктура, принцип соединения, биопсихическая подструктура, индивидуальные особенности психических процессов, опыта, направленности, способности, внутренний мир личности, характер, психические состояния.

Summary. Taking into account modern scientific information in the context of genetic approach an author is grounded psychological structure of personality which consists of five separate under structures (namely – b³opsikhicheskoy; individual features of psychical processes; experience; to the orientation; capabilities, – and also three dynamic units – “internal world of personality”, “character”, “mental conditions”). In theory leading principle of intercommunication is analysed between under structures in a structure by structures in the structure of personality is principle of connection.

Key words: structure of personality, system, fine-tuning, principle of connection, bopsikhicheskaya fine-tuning, individual features of psychical processes, experience, orientation, ability, internal world of personality, character, mental conditions.

УДК 159.923.2

Ж.П. ВІРНА

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПРОЕКТ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ЖІНКИ

Резюме. Теоретичне обґрунтування аксіологічного проекту соціальної зрілості жінок доповнено емпіричною експлікацією положення, що соціальна зрілість як інтегративне психологічне утворення за своїми ознаками характеризує людину як суб'єкта діяльності, а зміст соціальної зрілості залежить від соціального досвіду жінки та від соціально-професійної самореалізації, що виражається у дієвому ставленні до основних цінностей життя і професійної культури, які є значущими цінностями для жінки.

Ключові слова: соціальна зрілість, аксіологічні пріоритети, особистісний розвиток, самоактуалізація, жінка.

Постановка проблеми. В умовах прискорення змін оточуючого світу в усіх сферах – економічній, соціальній, технічній, духовно-моральній - підвищуються вимоги до особистості, її гармонійного розвитку, що передбачає адаптацію до

складних швидкозмінюваних умов життя, здатність до прийняття всієї різноманітності оточуючого соціального й культурного світу, успішну особистісну та професійну самореалізацію. Одним із вирішальних факторів, що сприяє встановленню гармонійних відносин людини із світом, є її особистісна зрілість, рівень розвитку якої визначає світоглядну, наукову, етичну, правову та політичну, духовно-моральну культуру, яка пробуджує у людини совість і відповідальність за результати своєї діяльності.

Проведений аналіз психологічних досліджень проблеми особистісної зрілості свідчить про відсутність чіткого, логічно структурованого уявлення про необхідну систему показників, за якими можна було б визначити рівень досягнення людиною особистісної (чи то соціальної) зрілості. Найбільш вдали варіантом такого дослідження є вивчення аксіологічних показників особистісного дозрівання людини, а нашому випадку сучасної жінки.

Підставою вважати такий варіант ґрунтовним і актуальним є думка про те, що саме масштаб аксіологічних пріоритетів – це і є показник особистісного розвитку жінки. Адже лише реально проживши життя, усвідомивши загальні цінності, людина вдосконалюється, самоактуалізується, долаючи пасивність та випадковість свого існування. Крім того, доцільність дослідження аксіологічних пріоритетів як показників соціальної зрілості зумовлена актуальними запитами практичної психології.

З метою підтвердження висунутого припущення, що соціальна зрілість як інтегративне психологічне утворення за своїми ознаками характеризує людину як суб'єкта діяльності; та зміст соціальної зрілості залежить від соціального досвіду жінки та від соціально-професійної самореалізації, що виражається у дієвому ставленні до основних цінностей життя і професійної культури, які стали глибоко значущими цінностями для жінки, було розроблено процедуру емпіричного вивчення проблеми.

Найважливішим моментом виявився підбір діагностичних засобів вивчення автобіографічних фактів життя. Теоретичним підґрунтям звернення до вивчення автобіографічних фактів виступило твердження, що особистість справжньою робить її «історія». Події минулого фіксуються у пам'яті. Пам'ять володіє реконструктивними, продуктивними властивостями, вона зберігає ієрархію смислів, які при відтворенні набувають форму актуального переживання, перцептивного образу, думки або моторної програми. Автобіографічна пам'ять кожний момент часу реконструює самоідентичність особистості засобом фіксації, збереження, інтерпретації та актуалізації значущих автобіографічних подій і станів. Найоптимальнішим варіантом вивчення автобіографічних фактів життя є методика «Психологічна автобіографія» О.Ю.Коржової [1], розроблена для оцінки ситуаційних особливостей життєвого шляху особистості.

Орієнтуючись на загальновизнані положення психології щодо визначення соціальної зрілості людини як інтегративного психологічного новоутворення, що характеризується адекватною самооцінкою особистісних якостей, відповідальністю поведінки, ціннісним ставленням до професійної діяльності, наявністю соціально-ціннісних установок спілкування, готовністю до особистісного удосконалення, слід було б деталізувати ціннісну сферу людини. З цією метою використовувалась методика вивчення ціннісних орієнтацій Д.О.Леонтьєва [2], яка доповнює діагностичний інструментарій М.Рокіча в дослідженні ціннісних орієнтацій особистості. Вибірку дослідження склали жінки віком 35-45 років, які мають різний соціальний статус (такі, які працюють і не працюють, заміжні і розлучені) (n=36).

Виходячи з твердження, що зміст соціальної зрілості є залежним від віку, адже у ході онтогенетичного розвитку збільшується соціальний досвід людини, та від соціально-професійної самореалізації, що виражається у дієвому ставленні до основних цінностей життя і професійної культури, які стали глибоко значущими цінностями для людини), нами було здійснено аналіз ціннісних орієнтацій, які складають аксіологічний проект розгортання життєвого шляху випробуваних жінок у переживанні ними подій, які за своїм змістом дають змогу їх визначення як соціально значущих у соціальному дозріванні особистості. А саме: група А – жінки, які працюють і професійну діяльність яких можна вважати як кар'єрно успішну (n=2); група Б – жінки, які працюють не за фахом (n=11); група В – жінки, які тимчасово працюють на непостійному місці роботи (n=5).

Центральною думкою щодо вивчення названих специфічних особливостей професійної реалізації жінки була думка про те, що людина користується та звертається до фактів свого соціально-професійного життя, коли як правило, для неї значущим професійне зростання та соціальна реалізація. Досліджуваним жінкам був запропонований комплекс діагностичних методик. Їх інтерпретація здійснювалась у форматі порівняльного аналізу. З метою визначення відмінностей щодо детермінації автобіографічними подіями соціально-професійного становлення, було проведено порівняльний із групою досліджуваних жінок, які позбавлені соціально-професійної реалізації (група АА – жінки не працюють на даний час (n=7); група ББ – жінки, які знаходяться у декретній відпустці по догляду за дитиною (n=5), та група ВВ – жінки, які є домогосподарками (n=6)).

Проведення методики «Психологічна автобіографія» суттєво визначило психологічну характеристику досліджуваних жінок. Узагальнення проведеного аналізу автобіографічних вимірювань досліджуваних жінок можна звести до таких положень: 1) за продуктивністю (кількість подій життя) сприйняття образів життєвого шляху, досліджувані груп А, Б та В демонструють більшу кількість радісних минулих та майбутніх подій, а розподіл показників сумних подій (як в минулому так й в майбутньому) демонструє їх рівномірний розподіл в усіх групах досліджуваних жінок; 2) оцінка значущості життєвих подій досліджуваних жінок у їх «вагових» характеристиках відрізняється в групах А, Б та В за минулими радісними подіями, а оцінка значущості сумних подій в минулому та майбутньому в усіх експериментальних групах виявилася однаково вираженою; 3) сила впливу подій характеризується превалюванням минулих та майбутніх радісних подій в усіх групах; за показниками ретроспекції та антиципації життєвих подій досліджуваних жінок середньогруповий розподіл показників демонструє вищий рівень реалізованості життєвих подій у групах за їх хронологічним зростанням, що фактично пояснюється віковим діапазоном вибірки; 5) типова та видова диференціація змісту подій досліджуваних жінок показали типову схожість життєвих подій досліджуваних, але кардинальну видову відмінність між групами А, Б та В, де домінують події соціального та особистісного характеру та групами АА, ББ та ВВ, де домінують події матеріального змісту.

Після аналізу автобіографічних фактів життя досліджуваних жінок було проаналізовано зміст їх ціннісних орієнтацій за допомогою методики Д.О.Леонтьєва. Аналіз змісту термінальних (тих позитивних рис, які проявляються в поведінці) та інструментальних (цілі, до яких прагне людина) цінностей досліджуваних жінок проводився у кожній експериментальній групі. Процедура фіксації вміщує у собі не тільки визначення модальності цінностей, але й відсотковий рівень їх вираження в кожній з груп. Зафіксовані відмінності у змісті термінальних та інструментальних цінностей в експериментальних групах мають значуще кількісне підтвердження. Після визначення рангової позиції цінностей в кожній з експериментальних груп, було підраховано середнє арифметичне значення рангу. Коефіцієнт Спірмена (rs) дав змогу виміряти близькість міжгрупової

ієрархії цінностей у кожній експериментальній групі. Критичні значення коефіцієнта Спірмена при $n=18$ - $r_s = 0,41$ при $p = 0,05$ та $r_s = 0,55$ при $p = 0,01$.

Отримані результати показують, що існує позитивний кореляційний зв'язок у розподілі групових значень рангових позицій термінальних та інструментальних цінностей між групами А, Б та В та відповідно між групами АА, ББ та ВВ, що свідчить про близькість розподілу цінностей досліджуваних жінок; а також негативний кореляційний зв'язок між групами А, Б та В та групами АА, ББ та ВВ, що підтверджує несхожість розподілу цінностей (таблиця 1).

Таблиця 1.

Розподіл показників рангової кореляції (r_s) за результатами методики вивчення ціннісних орієнтацій

експериментальні групи						
	Група А	Група Б	Група В	Група АА	Група ББ	Група ВВ
<i>термінальні цінності</i>						
Група А		0,45	0,50	-0,61	-0,46	-0,50
Група Б			0,52	-0,52	-0,57	-0,45
Група В				-0,33	-0,46	-0,44
Група АА					0,60	0,57
Група ББ						0,47
<i>інструментальні цінності</i>						
Група А		0,33	0,57	-0,62	-0,48	-0,38
Група Б			0,42	-0,49	-0,39	-0,60
Група В				-0,56	-0,41	-0,44
Група АА					0,35	0,34
Група ББ						0,55

Якісний аналіз %-го розподілу термінальних та інструментальних цінностей, оцінка їх життєвої реалізованості досліджуваними жінками експериментальних груп та коефіцієнт рангової кореляції як міра схожості ціннісних ієрархій в кожній експериментальній групі продемонстрували тенденційну закономірність їх прояву.

Експериментальні групи А, Б та В виділяються домінуванням таких *термінальних цінностей*, які виражають прийняття інших (група А) та значення професійної реалізації (групи Б та В) для жінок. Експериментальні групи АА, ББ та ВВ демонструють безпосереднє емоційне світосприйняття (групи АА та ББ) та цінності індивідуального життя (група ВВ). Отже, можна зробити висновок, що досліджувані експериментальні групи А, Б та В більш дисципліновані й старанні, вони вміють тримати слово і не відступати перед труднощами, їх почуття обов'язку реалізується у вираженій працелюбності та показниках продуктивності роботи. А цінності груп АА, ББ та ВВ на фоні вміння логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення, позбавлені вмінь розуміти чужу точку зору, поважати смаки, звичаї та звички інших.

Що стосується закономірностей прояву *інструментальних цінностей*, в експериментальних групах А, Б та В домінують цінності міжособистісних відносин (група А), професійної реалізації (група Б) та цінності абстрактного характеру (група В); в експериментальних групах АА, ББ та ВВ – цінності самоствердження (група АА), цінності індивідуалізму (група ББ) та цінності особистого життя (група ВВ). Отже, можна зробити висновок, що досліджувані експериментальні групи А, Б та В більш прагнуть до професійного удосконалення через розширення своєї освіти, світогляду і загальної культури через переживання емоційної наповненості життя. А досліджувані експериментальні групи АА, ББ та ВВ більш комфортно себе відчують через переживання внутрішньої гармонії, свободи від внутрішніх протиріч, сумнівів засобом максимально повного використання своїх можливостей, сил і здібностей.

Отримані результати автобіографічних фактів та термінальних і інструментальних цінностей досліджуваних жінок, пояснюють об'єднання різноманітних, а інколи й суперечливих властивостей людини. Проведене емпіричне дослідження аксіологічної детермінації соціальної зрілості жінок заактуалізувало проблемні питання ефективного соціального становлення особистості. Дана категорія досліджуваних жінок має особливості, і в першу чергу, це особливості, які характеризують рівень їх соціальної адаптованості. Адже є добре відомим, що процеси гендерно-рольової соціалізації жінок мають свої особливості. Для жінки, згідно з історично сформованими патріархальними стереотипами, які незважаючи на суспільний прогрес, ще мають місце в сьогоденні, переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства тощо. Відповідно важливою умовою самореалізації для жінки вважають успішний і вчасний шлюб. Але як показує проведене дослідження успішність жінки не обмежується цим соціальним інститутом, і рівень її життєвої задоволеності залежить від інших факторів (про що говорять емпіричні факти експериментальних груп А, Б та В).

Так, нами відмічено, що за продуктивністю подій цей контингент досліджуваних жінок виділяє більшу кількість радісних минулих та майбутніх подій життя (це стосується й контингенту досліджуваних жінок експериментальних груп АА, ББ та ВВ), але за «вагою» оцінки значущості та сили впливу цих подій вони суттєво є вищими. Це ще раз підтверджує думку В.Нуркової, що автобіографічна пам'ять людини виконує функцію збереження позитивних емоційних переживань, які складають екзистенційне буття людини у теперішньому [3]. Таке відчуття, яке можна охарактеризувати у висловлюванні «Важке життя, але щасливе», складає оптимістичну лінію розгортання автобіографічного масштабу життя цих жінок (про це засвідчують й показники антиципації радісних подій життя). Ціннісні орієнтири життя досліджуваних жінок підтвердили їх життєствердуючі характеристики у прояві термінальних (цінності прийняття інших та цінності професійної реалізації та інструментальних (цінності міжособистісних відносин, цінності професійної реалізації та цінності абстрактного характеру) цінностей.

Розгляд соціальної зрілості як процесу актуалізації людиною власних потенціалів та використання їх як засобів реалізації сенсу життя, повністю підтверджує тезу про те, що актуалізація потенціалів визначається як усвідомлення та прийняття раніше неусвідомлюваних власних можливостей та психічних змістів. Тією мірою, з якою ці змісти актуалізуються, а так звані автобіографічні події соціально-професійного становлення цьому суттєво сприяють, вони стають психологічними ресурсами, доступними свідомому вольовому контролю та використанню суб'єктом. Процес соціального дозрівання тісно переплітається з процесом життєтворчості, виступаючи чи то передумовою, чи то результатом останньої. У цьому контексті соціальна зрілість починає діяти як механізм саморегуляції соціальної поведінки особистості таким чином:

1. Соціальна зрілість формується та усвідомлюється як специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості і тому складають основу саморегуляції її соціальної поведінки.

2. У ході становлення соціальної зрілості розвивається соціально-конструктивна життєва позиція, що передбачає усвідомлення необхідності творчої взаємодії з соціальним середовищем на основі прийняття особистістю відповідальності за побудову власного життя, ставлення до оточуючих як до суб'єктів життя, а не засобів досягнення власних цілей, інших цінностей самоактуалізації.

3. У ході становлення соціальної зрілості викристалізується компетентність особистості в часі. Вона передбачає таку єдність часової перспективи у свідомості людини, за якої минуле сприймається лише як джерело досвіду, майбутнє – лише як сфера цілепокладання, а теперішнє – як єдиний доступний активності часовий вимір.

Таким чином, одним із результатів становлення соціальної зрілості є формування суб'єктивно та об'єктивно узгодженого, такого, що суб'єктивно вдовольняє певну особистість, стилю життя – індивідуально обраної системи засобів взаємодії з соціальним середовищем. Соціальна зрілість – це алгоритм сповідування ціннісних орієнтацій людини, які формуються внаслідок взаємодії її соціогенних потреб з цінностями соціального оточення. Ця взаємодія відбувається протягом усього життя особистості, але по-особливному проявляється під час професійної самореалізації. У такий спосіб особистість вбудовується як соціальний суб'єкт у цілісну систему конкретного суспільства. Отже, ціннісні орієнтації є результатом вибіркового засвоєння індивідом суспільних цінностей як стимулів власної поведінки. Ціннісні орієнтації обіймають вищий щабель у системі саморегуляції соціальної поведінки особистості. Вибірковість та дієвість їх досягається завдяки врахуванню індивідуальних інтересів та потреб. Таким чином, кожна особистість керується специфічною системою ціннісних орієнтацій, яка є загальнокультурною за походженням. Саме ця обставина дає змогу робити певні узагальнення.

Проблема успішності особистості в психології традиційно розглядається в контексті її ефективної реалізації в діяльності. Розв'язання цієї проблеми можливе за умов, коли будуть чітко окреслені діяльнісні параметри життєздійснення суб'єкта. Така постановка питання вирішується безпроблемно, коли ставиться акцент на детермінантах успішності діяльності. В той же час, коли актуалізуються аспекти врахування життєвого досвіду людини, який чинить вплив на діяльнісний вияв, то потрібні специфічні критеріальні ознаки успішного перебігу успішної реалізації. На нашу думку, одним із таких критеріїв є наявність позитивного досвіду особистості, який дає змогу охарактеризувати її як *позитивну особистість*.

На фоні існуючих доробок, де вивчається позитивний досвід особистості та її позитивне мислення, надамо визначення позитивної особистості – це людина, яка співзвучна із позитивними станами, вона є істотою з більш високою життєвою енергією, з більш високим рівнем самоактуалізації, що проявляється у творчості та соціумі. Це людина, психічне здоров'я якої дає змогу протистояти можливому негативному впливу ззовні та адекватно використовувати реальні зовнішні можливості, їй властива орієнтація на успіх, висока самооцінка, наявність суб'єктивного контролю за ситуацією, висока активність, яку зумовлено прагненням пізнати свої можливості та реалізувати їх. Уважається, що соціальна детермінація досягнення позитивності забезпечує можливість активності, вибору, відповідальності, а також формування ціннісних орієнтацій, які визначають рівень особистісної активності та спрямованості.

В першу чергу, підкреслимо, що зміст життєвих програм позитивної особистості визначається прагненням до самопізнання та самоздійснення. Тобто ці програми мало чим відрізняються від програм більшої кількості людей, які так само прагнуть значущості та пошуку смислу свого життя. Але, нажалі, не завжди кожна людина може виправдати таке прагнення. Умови, шляхи та засоби не завжди приводять до того, що людина буде переживати наявність смислу та задоволеність від свого життя. Стає зрозумілим одне, що позитивна особистість ніколи не буде шукати «легкі» способи уникнення «сірого теперішнього» свого незреалізованого життя.

Традиційно соціум розглядається у вигляді інстанції, що протистоїть природним бажанням людини. Конфронтація зовнішнього світу з людиною може йти двома шляхами – конструктивним, коли структура та організація зовнішнього світу допомагають особистості набутти внутрішньої організації й спрямованості, і неконструктивним, який характеризується створенням табу та внутрішньоособистісної цензури, що призводить до неадекватної поведінки і знижує ефективність діяльності. Таким чином, успішність особистості та її діяльності у залежності від характеру взаємодії людини із соціумом у теперішньому. У свою чергу, особливості взаємодії детермінуються раннім досвідом взаємин дитини з оточуючими людьми і світом.

Невідповідність між тим, чого людина досягла, і тим, що їй потрібно завершити й досягнути, виступає джерелом постійного пошуку й активності, особистісного розвитку, самосвідомості і самовизначення, самоактуалізації та самоздійснення. Згідно з таким поглядом на природу людини, її позитивність починає розглядатися як особистісна успішність, якої людина досягає на життєвому шляху, пізнаючи та актуалізуючи свої можливості. У зв'язку з цим проблема позитивності особистості – це й проблема успішності життєвого шляху. Якщо на життєвому шляху відбувається самоактуалізація особистості, то такий життєвий шлях та особистість характеризуються як успішні. Якщо ж людина переживає невдачі в актуалізації своїх потенційних можливостей, то в неї виникає почуття недосконалості, незавершеності того, що могло б бути, виникає невротичне почуття провини і, як наслідок, має місце звуження особистісного розвитку.

Висновки. Соціальну зрілість можна розглядати як вершину розвитку мотиваційної структури особистості. При цьому не слід забувати, що максимальному становленню соціальної зрілості сприяє відповідний розвиток та задоволення потреби в соціальній оцінці, визнанні. Ось чому становлення соціальної зрілості неможливо без етапу конструктивної взаємодії з соціумом через співробітництво та продуктивну (з елементами творчості) діяльність. Лише така взаємодія є джерелом суспільного визнання, з одного боку, й засобом розкриття власних можливостей, – з другого. Таким чином, усвідомлення необхідності конструктивної взаємодії з соціумом є умовою інтеграції в суспільство, відповідно й фактором становлення соціальної зрілості.

Особливе значення для конструктивної взаємодії з соціумом має прийняття особистістю відповідальності за власне життя. А автобіографічний масштаб життя людини відображає її загальну схильність приписувати відповідальність за події, що відбуваються в її житті, собі, власній поведінці, здібностям, або оточенню, випадку, долі, обставинам, тобто силам, що непідвладні її управлінню. Автобіографічний досвід людини є глибинним, стійким елементом структури саморегуляції особистості, що безпосередньо впливає на міру конструктивності її соціальної поведінки, а відповідно й міру соціальної зрілості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коржова Е.Ю. Методика “Психологическая автобиография” в психодиагностике жизненных ситуаций. Методическое пособие / Е.Ю. Коржова. [под ред. Л.Ф. Бурлачука]. - К. : МАУП, 1994. – 109 с.
2. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д.А.Леонтьев. - М. : Смысл, 1992. - 17с.
3. Нуркова В. Свершенное продолжается: психология автобиографической памяти личности / В.Нуркова. - М. : Изд-во УРАО, 2000. - 315с.

Резюме. Стаття посвящена аналізу процесу формування соціальної зрелості жінчин.

Ключевые слова: соціальна зрелість, соціально-професійна самореалізація, інтегративно-психологічне формування.

УДК 159.922

Я.О. ГОШОВСЬКИЙ, Д.Т. ГОШОВСЬКА

ГЕНЕТИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ВИВЧЕННЯ
ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕДАГОГА

Резюме. У статті розкриті теоретичні положення генетичної психології у контексті вивчення особистісної і професійної ідентичності педагога. Запропоновані основні концептуальні підходи для задіяння генетичної психології у процесі розвитку самосвідомості особистості.

Ключові слова: генетична психологія, розвиток, самосвідомість, педагог, ідентифікація, ідентичність.

Постановка проблеми. Серед нагальної проблематики модернізації вітчизняного освітнього простору виокремлюється проблемогенний спектр, присвячений необхідності наукологічного осмислення і вивчення феноменології ідентифікації, зокрема набуття/ненабуття особистісної та фахової ідентичності ключовою постаттю всіх едукативних потуг нашої спільноти – педагогом. Контекст життєіснування та змістове наповнення професійного функціонування майже кожного вчителя передбачає постійне долаання різноманітних криз і бар'єрів, які часто вносять хаос у сенсову картину його подальшого професіогенезу, сповільнюючи самоусвідомлення як основного суб'єкта (активатора, мотиватора) освітнього процесу. Істотне накопичення особистісних і фахових деструкцій гостро відчувається якраз на рівні вищої школи, де викладач, відіграючи найрізноманітніші соціально-статусні ролі, повинен залишатися мірилом гуманізму, емпатійності, альтруїзму та інших просоціально потрібних і складно поціновуваних іпостасей. Соціальні трансформації мікро- і макродовкілля стимулюють прояви цілої низки дискомфортних станів, психоемоційне вигорання, міжособистісні конфлікти тощо, які ускладнюють повсякденну фахову діяльність, впливають на її якість, а, загалом, ускладнюють набуття усталеної та гармонійної ідентичності. Блокування вітальної активності через матеріальні фактори, марнування «життєвої енергетики» на різні марудні бюрократичні обмеження вільної і творчої професійної самореалізації блокують і гальмують базальне самоосмислення викладача та впливають на рівень міжособистісно-академічних взаємин.

У такому конгломераті соціально-психологічної неупорядкованості вагомим фактором постає криза ідентичності як ненабуття (або втрата) тих ідентифікаційних моделей, що вибудовуються кожним педагогом упродовж своєї фахової діяльності. Виходячи з наголошених параметрів, вважаємо, що сучасна система освіти нагально потребує професійної психолого-педагогічної оптимізації навчально-виховного процесу, зокрема й насамперед у ракурсі різнобічного вивчення самосвідомості (самоідентифікації) особистості вчителя як головного суб'єкта освітньої теорії і практики [2].

Прогресивні психолого-педагогічні моделі передбачає утвердження особистісно концентрованої освіти й виховання, в центрі уваги якої є людина, що активно усвідомлює себе й самореалізується в процесі творчої діяльності, тобто набуває професійної та індивідуальної ідентичності. Отож і після завершення першого десятиліття зламу тисячоліть психологічна наука відчуває необхідність глибокого вивчення психологічних особливостей, механізмів і детермінант самосвідомості педагога. Підведення фундаментальної парадигми (у нашому випадку – генетичної психології (за С. Максименком)) повинно призвести до віднайдення універсальних, однак глибоко інтимних і неповторних індивідуальних сенсів особистісного самоусвідомлення та самоствердження, особливо ж у професійних вимірах самоактуалізації.

Метою нашого дослідження є вивчення механізмів і закономірностей застосування генетично-психологічної методології у процесі набуття педагогом особистісної та фахової ідентичності.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Професійна ідентичність традиційно розглядається як особистісне й соціально-психологічне утворення, що формується лише на досить високих рівнях оволодіння професією та є стійким узгодженням і усталенням основних елементів професійного процесу. Набуття професійної ідентичності через професійну ідентифікацію та самоідентифікацію трактується як основна мета і результат фахового навчання і всієї професійної підготовки (Г. Балл, Ж. Вірна, О. Єрмолаєва, С. Максименко, І. Остапенко, Р. Павелків та ін.) [1; 3; 4; 5; 6; 7].

Ми дотримуємося поглядів С. Максименка, згідно з якими складні процеси становлення і здобуття ідентичності потрібно вивчати з урахуванням генезису як невпинного розвитку, що сприяє долаанню нужди і завдяки механізму ампліфікації (самопідсиленню, збагаченню, поглибленню психічного розвитку людини як умова розвитку її активності, свободи, особистісного вияву в професії, віднайдення себе у змісті педагогічної діяльності) дозволяє особистості самоідентифікуватися в багатьох статусно-рольових функціях і образах [4; 5; 6]. Методологічний зміст генетичної психології, зводячись насамперед до термінологічної домінанті – категорії „розвиток”, концентрує в собі положення про те, що специфічні форми психіки не дані людині від народження, а лише задані як суспільні зразки. Отож психічний розвиток здійснюється у вигляді засвоєння цих зразків, ідентифікації з ними, в тому числі у процесі цілеспрямованого навчання і виховання. Вчений відзначає, що „генеза особистості – це специфічна трансформація структурних компонентів діяльності опосередкованих механізмом інтеріоризації в структурні властивості і якості особистості. Тобто, інакше кажучи, особистість водночас і реалізатор діяльності (як форми прояву її потенцій), і активізатор процесу функціонування діяльності, яка трансформується в психічні якості самої особистості” [6, 306]. Якраз у такому континуумі ми розглядаємо поняття „самоідентифікація” та „ідентичність”, тобто набуття педагогом фахової ідентичності може відбутися насамперед завдяки тривалому, творчому, невпинно-рефлексуючому культивуванню механізму самоідентифікації. По суті, лише застосувавши принцип генезису як поєднання розвивальних засобів і технологій, спрямованих на перманентне долаання різномодальної